

ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ КРАЇН ЄВРОПИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941 – 1945 рр.)

В пропонованій статті уточнюються цифри втрат населення країн зарубіжної Європи, наведені в монографії [1]. Вивчаються, як військові втрати, так і втрати цивільного населення.

Втрати населення Греції детально проаналізовані в монографії Г.Д. Кирьякідіса [2, с.61 – 62]. У війні загинуло від голоду 436 тис. чоловік, 120 тис. було розстріляно гітлерівцями, 23 тис. військових загинуло в боях 1940 – 1941рр., 4,6 тис. військових – в інших битвах: на морі та на Близькому Сході. Крім цього загинуло 8 тис. партизан, 3 тис. греків загинуло від бомбардувань фашистської, а ще 4 тис. – від бомбардувань англо-американської авіації. Разом, таким чином, загинуло коло 599 тис. греків, в тому числі військові втрати (включаючи втрати партизанів) склали 35,6 тис. чоловік (5,94% всіх втрат), а втрати цивільного населення – 563,4 тис. чоловік (94,06% всіх втрат). В книзі Нормана Дейвіса [3, с.1376] наводиться менша цифра втрат: 413.300 загиблих, в тому числі військові втрати склали 88.300 чоловік (21,36% всіх втрат), а 325.000 чоловік склали втрати цивільного населення (78,64% всіх втрат). Проте ще Б.Ц. Урланіс [4, с.236] зауважив, що втрати Греції у війні з Італією та Німеччиною склали 20 тис. чоловік загиблих за офіційними даними, а більш високі військові втрати Греції одержані за рахунок включення в них втрат цивільного населення. Таким чином, Норманом Дейвісом військові втрати завищені більше, ніж у 3,8 рази, і водночас недовраховані втрати цивільного населення Греції. Прийmemo цифру 599 тис. загиблих у Греції в роки Другої світової війни.

У роки війни загинуло 1,7 млн. громадян Югославії, причому військові втрати склали 305 тис. загиблих (17,94% всіх втрат) [5, с.724; 3, с.1376]. Зауважимо, що значна частина загиблих серед цивільного населення – це жертви етнічних конфліктів та етнічних чисток. Так серед 1,395 млн. загиблих цивільних югославів, в концтаборі Джаласеновач (Хорватія)

загинуло 250 – 500 тис. в'язнів, головним чином сербів, циган та євреїв, на початку 1942 року загинуло 10 тис. сербів і євреїв. В анклаві Санджак (Боснія) загинуло 50 тис. мусульман та ще 350 тис. стали біженцями, в Косово в квітні 1941 року – серпні 1942 року від рук албанців загинуло 10 тис. сербів та ще 100 тис. стали біженцями і т.д. [6].

Стосовно **Болгарії**, то слід мати на увазі, що в боях на боці Німеччини (проти Югославії) болгарська армія втратила 3 тис. чоловік вбитими, а в боях проти Німеччини – 32 тис. чоловік вбитими і пораненими, в тому числі загинуло 7 тис. болгарських військовослужбовців. До цієї цифри втрат ще слід додати 15 тис. загиблих партизанів [4, с.223, 235]. Разом, таким чином, загинуло 25 тис. громадян Болгарії. В [3, с.1376] наводиться цифра 20 тис. загиблих болгарів, причому 10 тис. склали військові втрати, що співпадає з наведеними вище даними, а 10 тис. – втрати цивільного населення. Порівнюючи з наведеними вище даними, бачимо, що втрати партизанів зараховані до втрат цивільного населення. Прийmemo цифру 25 тис. загиблих громадян Болгарії в роки Другої світової війни.

Втрати народу **Албанії** склали 28,8 тис. чоловік загиблими [4, с.236]. За пізнішими підрахунками Б.Ц. Урланіса втрати Албанії оцінюються числом 30 тис. загиблих [7, с.203].

Румунія, як і Болгарія спочатку виступала на боці Німеччини, а потім проти неї. Б.Ц. Урланісом втрати румунської армії визначені у 300 тис. загиблих [4, с.221], проте ця цифра втрат виявилася заниженою з таких причин. По-перше, в румунську армію в 1941 – 1944рр. призивалися молдавани (жителі колишньої Молдавської РСР), проте їх втрати в румунських статистичних звітах не показані [8, с.506]. По-друге, довгий час залишалося невідомим число військовополонених Німеччини та її союзників, які померли в радянському полоні. По-третє, недовраховалися втрати румунських військ, які воювали на боці СРСР проти Німеччини в останній період війни. За останніми даними [8, с.514] румунська армія у війні проти СРСР втратила 245.388 чоловік вбитими, тих, хто помер від ран і хвороб, від небойових втрат, та пропав безвісти. В радянському полоні померло 54.612 румунських військовослужбовців. Таким чином, війна проти СРСР

обійшлася Румунії в 300 тис. загиблих військовослужбовців. У боях проти Німеччини, з серпня 1944 року і до кінця війни, румунська армія втратила 167.525 чоловік вбитими, пораненими, та тих, хто пропав безвісти [9, с.272]. Якщо вважати, що в першій та другій світових війнах число вбитих і поранених співвідносилось, як 1:3 [4, с.463, 467], то можна наближено вважати, що в боях проти Німеччини румунська армія втратила близько 42 тис. загиблими. Отже, загалом у війні загинуло 342 тис. румунських військовослужбовців. За різними підрахунками загинуло 465 – 485 тис. цивільних румунських громадян [10, с.36; 11, с.165]. Схожу цифру втрат називає і Норман Дейвіс: за його даними загинуло 200 тис. цивільних румунів та 300 тис. румунських євреїв [3, с.1376]. Будемо вважати, що в роки Другої світової війни всього загинуло 827 тис. громадян Румунії, в тому числі військові втрати склали 342 тис. загиблих (41,35% всіх втрат), а втрати цивільного населення – 485 тис. загиблих (58,65% всіх втрат).

Стосовно **Угорщини**, то Б.Ц. Урланіс [4, с.222] визначив втрати угорської армії в кордонах 1941 – 1944рр. в 200 тис. загиблих, а в сучасних кордонах – в 140 тис. загиблих. Проте за останніми даними [8, с.514] втрати угорської армії виявилися набагато вищими. Всього в бойових діях від різних причин (загинуло в бою та померло від ран і хвороб, пропало безвісти, небойові втрати) 295.300 угорських військовослужбовців. Ще 54.755 угорських військовослужбовців померли в радянському полоні. Разом, таким чином, в роки Другої світової війни загинуло 350.055 військовослужбовців угорської армії. У війну загинуло 280 тис. цивільних угорських громадян [11, с.165]. Отже, разом загинуло 630 тис. громадян Угорщини, причому 55,63% всіх втрат склали військові втрати, а 44,37% – втрати цивільного населення.

Втрати населення **Польщі** в роки Другої світової війни проаналізовані в книзі Т. Валіхновського [12, с.288]. Загалом загинуло 6,028 млн. чоловік, причому безпосередньо в результаті бойових дій загинуло 644 тис. чоловік. Із останньої цифри – 124 тис. загиблих – це втрати армії, а решта 521 тис. чоловік – це загиблі від бойових дій цивільні жителі. Решта, 5,384 млн. чоловік загинули внаслідок терору та політики

фізичного знищення польського населення, яку проводили гітлерівські окупанти. Загалом, в роки війни Польща втратила 19,6% свого населення [7, с.203]. Сформоване в СРСР Військо Польське втратило в боях 24.707 чоловік загиблими. Під час війни 60% особового складу цього військового формування склали громадяни Радянського Союзу [8, с.450].

Стосовно втрат **Чехословаччини**, то в різних військових формуваннях загинуло 46 тис. чехів і словаків [4, с.234]. За уточненими даними [8, с.450] чехословацький армійський корпус втратив 4.011 чоловік загиблими, словацька армія втратила на Східному фронті 1.565 чоловік загиблими, та ще 300 словацьких військовослужбовців загинули в радянському полоні [8, с.514]. Решта громадян країни загинули, як солдати вермахту. В роки війни загинуло також в якості солдатів вермахту 200 тис. судетських німців [4, с.234]. Втрати судетських німців віднесені нами до втрат Німеччини. Загалом в роки війни Чехословаччина втратила 360 тис. чоловік, в тому числі військові втрати склали 46 тис. (12,78%), а втрати цивільного населення 314 тис. чоловік (87,22% всіх втрат).

В якості солдатів вермахту загинуло 270 тис. **австрійців** [4, с.216 - 217]. Втрати цивільного населення Австрії склали 80 тис. чоловік загиблими [1, с.48]. Таким чином, в роки Другої світової війни загинуло 350 тис. громадян Австрії, в тому числі військові втрати склали 270 тис. чоловік (77,14% всіх втрат), а втрати цивільного населення – 80 тис. чоловік (22,86%).

Військові втрати **Франції** визначені Б.Ц. Урланісом в 250 тис. загиблих [4, с.234], причому у вказану цифру втрат входять 40 тис. ельзасців, які загинули в якості солдатів вермахту. Втрати цивільного населення Франції визначені Б.Ц. Урланісом в 350 тис. загиблих [13]. В джерелі [11, с.165] наводиться менша цифра втрат цивільного населення Франції – 173 тис. загиблих. Проте вказану цифру втрат ми вважаємо применшеною. Приймемо цифру 600 тис. загиблих жителів Франції, причому 250 тис. загиблих (41,67%) склали військові втрати, а 350 тис. – втрати цивільного населення (58,33% всіх втрат).

Військові втрати **Італії** склали 400 тис. загиблих [13], причому на Східному фронті загинуло 43.910 італійських військових, та ще 27.683 італійських військових померло в

радянському полоні [4, с.514]. Таким чином, на війну проти СРСР припало 17,9% військових втрат Італії. Втрати цивільного населення Італії за різними джерелами коливаються в межах 85 – 180 тис. загиблих [1, с.49]. Як і в [3, с.1376] приймемо цифру 153 тис. загиблих в роки Другої світової війни цивільних громадян Італії. Таким чином, всього загинуло 553 тис. громадян Італії, в тому числі 400 тис. склали військові втрати (72,33%), а 153 тис. – втрати цивільного населення (27,67%).

В роки війни військові втрати **Нідерландів** були відносно невеликими – 10 тис. загиблих [1, с.49], проте величезними були втрати цивільного населення. В гітлерівських концтаборах, від бойових дій, тортур страт та від голоду загинуло всього 210 тис. голландських громадян [14, ст.182]. Таким чином, втрати цивільного населення Голландії склали 200 тис. загиблих, що співпадає з цифрою втрат, яка наведена в [3, с.1376]. Проте ця цифра втрат є неповною, оскільки вона не враховує голландські втрати під час окупації Індонезії Японією. Японськими військами було інтерновано 80 тис. голландців, причому 14.800 з них померли в ув'язненні [15, с.90]. Таким чином, втрати Нідерландів склали 225 тис. загиблих, в тому числі 10 тис. (4,44%) склали військові втрати, а 215 тис. – втрати цивільного населення (95,6%).

В роки Другої світової війни **Бельгія** втратила 100 тис. чоловік, в тому числі військові втрати склали 10 тис. чоловік (10%), **Данія** 6 тис. чоловік (50% – військові втрати), **Люксембург** – 9 тис. (4 тис. – військові втрати), **Норвегія** – 13 тис. (5 тис. військові втрати) [1, с.49 – 50].

Військові втрати **Фінляндії** за даними Б.Ц. Урланіса склали 84 тис. загиблих [4, с.220]. В роботі російських військових істориків [8, с.514] наводиться близька цифра втрат – 82 тис. загиблих фінських військових та 403 померлих у радянському полоні. Головнокомандувач фінської армії, маршал К.Г. Маннергейм наводить меншу, і на наш погляд більш реальну цифру втрат фінської армії – 55 тис. загиблих у війні 1941 – 1944рр. [16, с.488]. Цивільне населення країни понесло втрати в основному від бомбардувань радянської авіації. Згідно [1, с.1376] вони склали 2 тис. чоловік загиблими. Таким чином, втрати Фінляндії склали 57 тис. чоловік, в тому числі 55 тис.

склали військові втрати (96,49%), а 2 тис. (3,51%) – втрати цивільного населення.

Втрати армії **Великобританії** склали 290 тис. загиблих в бою, та померлих від ран і хвороб, від бомбардувань німецької авіації загинуло 60.595 та було поранено 86.182 цивільних англійських громадян [7, с.203; 1, с.50]. Отже, в роки війни загинуло 351 тис. громадян Великобританії в тому числі 82,62% всіх втрат склали військові втрати та 17,38% – втрати цивільного населення.

Упродовж 1941 – 1943рр. німецька авіація піддавала жорстким бомбардуванням острів **Мальта**, де знаходилася англійська військово-морська база. Від бомбардувань загинуло 1.436 жителів острова, та ще 3.415 були поранені [1, с.50].

Величезними в роки війни були втрати **Німеччини**. За різними джерелами військові втрати країни коливалися в межах 1,6 млн. – 8,4 млн. загиблих [4, с.207], але потім цифра втрат вермахту стабілізувалася на рівні 4 млн. загиблих військових в кордонах Німеччини на 31.12.1937 року [4, с.203]. Ця цифра втрат узгоджується з останніми підрахунками російських військових істориків. Втрати вермахту на Східному фронті склали 3,605 млн. загиблих, в радянському полоні померло 356.700 німецьких військовополонених [4, с.512, 514]. В роки війни загинуло 2,5 млн. цивільних громадян Німеччини [13]. Таким чином, втрати Німеччини склали 6,5 млн. загиблих, в тому числі 61,54% всіх втрат склали військові втрати, а 38,46% – втрати цивільного населення.

Відмітимо, що наведена вище цифра – 4 млн. загиблих військовослужбовців вермахту виражає тільки кількість загиблих громадян Німеччини. Насправді кількість загиблих, за рахунок залучення в ряди вермахту громадян інших країн, була набагато більшою. Загалом, загинуло 4,457 військових вермахту в тому числі 3,6 млн. німців, 270 тис. австрійців, 200 тис. судетських німців, 40 тис. ельзасців, громадян інших держав, в тому числі “фольксдойче” та радянських громадян – 357 тис. чоловік [4, с.508]. В радянському полоні померло 381.067 військовослужбовців вермахту, в тому числі 356.700 німців (93,6%), 10.891 австрійців (2,86%), 4.023 чехи і словаки (1,06%) і т.д. [4, с.512].

Згрупуємо одержані дані в таку таблицю.

Таблиця 1.
Втрати населення країн Європи в роки Другої світової війни
(1939 – 1945рр.)

Країна	Загальні втрати (тис.чол.)	Військові втрати		Втрати цивіл. нас.	
		заги-нуло (тис.чол.)	%	Загинуло (тис.чол.)	%
Греція	599	35,6	5,94	563,4	94,06
Югославія	1.700	305	17,94	1.395	82,06
Болгарія	25	25	100	—	—
Албанія	30	30	100	—	—
Румунія	827	342	41,35	485	58,65
Угорщина	630	350	55,56	280	44,44
Польща	6.028	124	2,06	5.904	97,94
Чехослова- чина	360	46	12,78	314	87,22
Австрія	350	270	77,14	80	22,86
Франція	600	250	41,67	350	58,33
Італія	553	400	72,33	153	27,67
Нідерланди	225	10	4,44	215	95,6
Бельгія	100	10	10	90	90
Данія	6	3	50	3	50
Люксембург	9	4	44,44	5	55,56
Норвегія	13	5	38,46	8	61,54
Фінляндія	57	55	96,49	2	3,51
Великобри- танія	350,6	290	82,62	60,6	17,38
Мальта	1,4	—	—	1,4	100
Німеччина	6.500	4.000	61,54	2.500	38,46
Всього	18.964	6.554,6	34,56	12.409,4	65,44

Вказана цифра втрат – 18,964 млн. загиблих, не вичерпує всіх втрат населення країн Європи в роки Другої світової війни. **Іспанія** формально участі у війні не брала, але відправила на війну проти СРСР своє військово формування – “Голубу дивізію”, через яку в 1941 – 1945рр. пройшло 47 тис. чоловік [4,

с.223]. Всього на Східному фронті загинуло близько 14 тис. іспанських військовослужбовців [1, с.50].

Таким чином, за роки Другої світової війни 1941 – 1945рр. загинуло 18,978 млн. громадян країн зарубіжної Європи. Якщо вести мову про відносні втрати населення, то найбільш високими вони були в Польщі, яка в роки війни втратила 19,6% свого населення, в Югославії (втратила 10,6%), та в Німеччині (втратила 9% населення) [7, с.203].

Серед недержавних на той час народів, великі втрати понесли цигани та євреї. Всього за роки Другої світової війни, в Європі загинуло 500 тис. циган, причому 38 тис. циган загинуло в Сербії, а 300 тисяч – в Росії, на Україні та в Криму [1, с.58]. Вважається, що в роки війни загинуло 6 млн. євреїв, хоча на Нюрнберзькому процесі називалася цифра 5,85 млн. загиблих євреїв, Всесвітній єврейський конгрес дотримується цифри 5,7 млн. загиблих євреїв [3, с.1055].

За даними Полякова Л. [18, с.445] втрати євреїв по окремим країнам Європи були такими:

Таблиця 2.

Кількість загиблих євреїв країн Європи в роки Другої світової війни (1939 – 1945рр.).

Країна	Кількість загиблих євреїв (тис. чол.)
Польща та СРСР	4,565
Німеччина	125
Австрія	65
Чехословаччина	277
Угорщина і Трансільванія	402
Норвегія	0,76
Югославія	60
Франція	83
Бельгія	24
Люксембург	0,7
Італія	7,5
Нідерланди	106
Румунія	40
Греція	65
Всього загинуло	5.820,96

Норман Дейвіс [3, с.1376] наводить верхню та нижню оцінку втрат єврейського населення окремих країн Європи.

Таблиця 3.

Мінімальні та максимальні втрати євреїв країн Європи в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.).

Країна	Мінімальні втрати євреїв (тис. чол.)	Максимальні втрати євреїв (тис. чол.)
Польща	2.350	3.000
СРСР	1.500	2.000
Німеччина, Австрія	218	240
Румунія	200	300
Угорщина	200	300
Нідерланди	104	110
Чехословаччина	90	95
Франція	60	65
Греція	57	60
Югославія	55	60
Бельгія	25	28
Італія	8,5	9,5
Люксембург	2,8	3
Норвегія	0,7	1
Данія	0,1	
Разом	4.871	6.271,5

Є ще й інші оцінки втрат євреїв. За підрахунками американського історика р. Хільберга, як базуються на документах СС та Міністерства зовнішніх справ Німеччини загинуло 5,1 млн. євреїв, німецький історик р. Райтлінгер називає меншу цифру – 4,581 млн. загиблих євреїв [19, с.227; 17, с.519], яка на наш погляд є заниженою. Виходячи з наведених вище даних можна припустити, що втрати єврейського

населення країн Європи коливаються в межах 5,1 – 5,7 млн. загиблих.

В деяких виданнях інколи наводяться завищені цифри втрат населення країн Європи в роки Другої світової війни. Наприклад за даними Семиряги М.І. [19] в Італії було страчено 360 тис. чоловік, які співробітничали з фашистами в роки війни, у Франції кількість страчених колаборантів М.І. Семиряга визначив у 500 тис. – 2 млн. чоловік, в Югославії – в 2 млн. чоловік. Згідно даних Семиряги М.І. загинуло 6,5 млн. євреїв, тобто на 0,7 млн. чоловік більше, аніж визнає Всесвітній єврейський конгрес. Зрозуміла річ, такого роду цифрові дані з реальними цифрами втрат народів країн Європи в роки Другої світової війни 1939 – 1945рр. нічого спільного не мають.

1. Лавер О.Г. Війни та народонаселення країн світу в ХХ столітті. Статистичне дослідження. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2002. – 304с.
2. Кирьякидис Г.Д. Гражданская война в Греции. – М.: Наука, 1972. – 374с.
3. Норман Дейвіс. Європа. Історія. – К.: Основи, 2001. – 1463с.
4. Урланис Б.Ц. История военных потерь. – СПб – М.: АСТ, 1998. – 558с.
5. Советская историческая энциклопедия, т.16. – М.: Советская энциклопедия.
6. Родина. – 2002. – №6. – С.64; За рубежом. – 1999. – №49. – С.2; Новая и новейшая история. – 1999. – №5. – С.29; Независимая газета. – 1996. – 7 февраля.
7. Урланис Б.Ц. Народонаселение: исследования, публицистика. – М.: Статистика, 1976. – 359с.
8. Россия и СССР в войнах XX столетия. Статистическое исследование. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 608с.
9. Антосяк А.В. В боях за свободу Румынии. – М.: Воениздат, 1974. – 288с.
10. Современный мир. Всемирная история в иллюстрациях. т.8. – М.: Слово, 1994. – 78с.
11. Трубайчук А. Друга світова війна. – К.: Наукова думка, 1995. – 190с.

12. Валихновский Т. У истоков борьбы с контрреволюционным подпольем в Польше. – К.: Наукова думка, 1984. – 312с.
13. Урланис Б.Ц. Людские потери в войнах // Вопросы истории. – 1965. – №5. – С.40 – 49.
14. Советская историческая энциклопедия, т.10. – М.: Советская энциклопедия.
15. Политика США в странах Дальнего Востока. – М.: Наука, 1964. – 326с.
16. Маннергейм К.Г. Мемуары. – М.: Вагриус, 2000. – 512с.
17. Ширер У. Крах нацистской империи. – М.: Олимп, 1998. – 736с.
18. Поляков Л. История антисемитизма. Эпоха знаний. – М.: Гешарим, 1998. – 448с.
19. Отечественная история. – 2002. – №3. – С.190.